

УДК 330.342.146

СУТНІСТЬ І РОЛЬ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНСЬКІЙ СУЧАСНОСТІ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.41.328

Дрогомирецька Л. Ф.*ДУ “Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України”*

В представленій статті автором детально досліджено етимологію слова «грумада» та розуміння її сутності серед істориків, науковців та існуючого законодавства. Висвітлено різноманітні підходи вчених щодо теоретико-методологічних основ вивчення поняття «територіальна грумада». Доведено, що територіальна грумада повинна включати в комплексі і рівень надання соціальних послуг, розвиток культури, зокрема її інфраструктури в межах соціальної, врахування географічного положення, екологічної ситуації на цій території, зовнішніх взаємозв'язків з іншими грумадами, культурного потенціалу. Розкриття поняття сільської територіальної грумади автором розглядається з категорією «сільська територія», вивчено наукові погляди щодо диференціації та різновидів даної категорії, аналізовано зарубіжний досвід існуючих моделей розвитку сільських територій та його підтримки. Визначено основні пріоритети розвитку сільських територій, а саме, з'ясування специфічних особливостей цих територіальних грумад як єдиної системи, по-друге, визначення характеру їх між-компонентних зв'язків. На основі чого, представлено власне бачення дефініції «сільська територіальна грумада». Так, автором, під сільською територіальною грумадою розуміється певне об'єднання жителів обмежених територією села чи селища, які виявляють ініціативу спільного вирішення проблем грумади з врахуванням особливостей території, інфраструктури, економічного розвитку, стану сільського господарства та культурних традицій.

Ключові слова: слово; поняття; категорія; територіальна грумада; сільська територіальна грумада; соціально-територіальна спільнота; європейська політика; механізм; сталий розвиток агро-територій; модель розвитку сільських територій

UDC 330.342.146

THE ESSENCE AND ROLE OF RURAL TERRITORIAL GROUPS IN UKRAINIAN MODERNITY

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.41.328

L. Drohomyretska*State Institution “Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishnogo NAS of Ukraine”*

This paper deals with process of forming the essence of the notion of “territorial community”. In the article presented the author investigates in detail the etymology of the word “community” and the understanding of its essence among historians, scholars and existing legislation. The various approaches of scientists concerning the theoretical

and methodological bases of the study of the concept “territorial community” are highlighted. It is proved that the territorial community should include in the complex and the level of provision of social services, the development of culture, in particular its infrastructure within the limits of social, taking into account the geographical location, the ecological situation in this territory, external relations with other communities, cultural potential. The author discusses the concept of rural community in the category “rural territory”, examines the scientific views on the differentiation and varieties of this category, examines the foreign experience of existing models of development of rural areas and their support. The main priorities of the development of rural areas are determined, namely, the identification of specific features of these territorial communities as a unified system, and secondly, the definition of the nature of their inter-component relationships. On the basis of this, the actual vision of the definition of “rural community” is presented. Thus, the author, under the rural community means a certain association of residents of a limited area of the village or settlement, which show the initiative to jointly solve the problems of the community, taking into account the features of the territory, infrastructure, economic development, the state of agriculture and cultural traditions.

Keywords: word; concept; category; territorial community; rural community; social and territorial community; European policy; mechanism; sustainable development of agroterritories; model of development of rural territories

Актуальність проблеми. Проблематика сільських територіальних громад в умовах реформи місцевого самоврядування в наукових дослідженнях знайшла своє місце зовсім недавно. Внаслідок чого необхідно розглянути їх сутність і роль, дослідити вітчизняний і зарубіжний досвід визначення сутності територіальних громад з урахуванням диференціації наукових категорій «територіальна громада», «сільська територія» і «сільська територіальна громада».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням функціонування сільських територіальних громад займаються вчені багатьох країн, зокрема В. Борщевський [2], Є. Власенко [4], О. Коваленко і Л. Лисенко [9], О. Павлов [12], Х. Притула [14], В. Пуліма [16], І. Сторонянська і А. Пелехатий [17]. Їх праці поглиблюють і розвивають методологічні основи щодо розуміння соціально-економічної сутності розвитку сільських територіальних громад. Проте більшість із зазначених вчених у своїх роботах досліджували лише різні аспекти становлення та розвитку територіальної громади, розкриття ж суті сільської територіальної громади поки що не набуло достатнього теоретичного обґрунтування.

Метою даної статті є вивчення теоретико-методичних засад формування понять «територіальна громада» і «сільська територіальна

грумада» і виявлення особливостей функціонування сільських територіальних громад в Україні, її роль в українській сучасності.

Викладення основного матеріалу. Сільська економіка характеризується: низьким рівнем розвитку; нестачею робочих місць; невисокою продуктивністю праці; недостатніми вимогами до якості робочої сили, що зумовлено і є результатом не лише недостатнього обсягу інвестицій у її розвиток, а насамперед – нераціональною їх спрямованістю.

У подоланнях цих негативних явищ села має сприяти сільська територіальна громада, яка в першу чергу повинна визначити економічні і соціальні пріоритети, розробити механізми як соціально-економічного так і фінансового забезпечення функціонування сільських територіальних громад з метою залучення їх до процесів соціально-економічного зростання держави. Це приведе до зміни поглядів на економічний розвиток сільських територій, характер фінансових взаємозв'язків села, громади, органів влади та зумовить необхідність нарощення фінансової бази сільських територій і як наслідок – зростання його самодостатності та фінансової незалежності.

Фундатори дослідження сутності поняття «територіальна громада» були такі українські постаті, як Н. Костомаров, М. Грушевський, М. Драгоманов і І. Франко. Суттєвий внесок у вивченні методологічних і прикладних основ територіальних громад зробили такі науковці сучасності: О. Батанов, М. Баймуратов, В. Борщевський, Т. Боголіб, І. Вахович, Ю. Ганущак, О. Дем'янишина, Н. Ільченко, В. Карпенко, О. Лазор, Л. Муркович, О. Павлов, А. Пелехатий, Н. Руда, П. Шевчук та інші. У наукових працях цих авторів досліджено проблеми розвитку територіальної громади, розкрито їхню сутність, розглянуто принципи й механізми управління ними, проаналізовано умови, види й особливості їх формування в умовах децентралізації тощо.

В укр. мові слово *грумада* первісно означає «зібрання, нагромадження». Етимологічний словник трактує слово «грумада» «...як суспільство, група, товариство» [5]. Слово *грумада* було введено в наукову думку українськими істориками М. Костомаровим та В. Антоновичем у 1850-х роках. Відтак вони вперше визначили поняття *грумада* «...як добровільне зібрання людей, обов'язок якої полягає лише у сфері тих стосунків, які встановлюють зв'язок між її членами для взаємної безпеки та вигоди кожного» [10, с. 105]. В історичних працях М. Драгоманова базовими рисами громади є рівність і свобода.

Послідовник М. Драгоманова І. Франко вважає, що “самоврядні громади – це вільна спілка осіб (громадян), об’єднаних для спільної справи. Громади мають виконувати усі функції управління суспільством: економічну та культурно-освітню, судову” [10, с. 109]. Основним рушієм дієвості громад, за І. Франком, є освіченість та зацікавленість громадян у своїй роботі.

Отже, слово *громада* зберігає значення об’єднання людей, сьогодні – це *територіальна громада*. А ідеї Н. Костомарова, М. Грушевського, М. Драгоманова і І. Франка є актуальними сьогодні і передбачають дійсно один із можливих шляхів створення ефективної територіальної громади.

Термін «територіальна громада» у вітчизняній науці – це “жителі, об’єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об’єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр”; у зарубіжній (від англ. *local community* – територіальна спільнота людей) розглядається “як первинний осередок суспільства, у якому виникають основні соціально-політичні і економічні відносини” [1, с. 11].

Документами, де дано визначення територіальної громади, є Конституція України [8], Цивільний кодекс України [18], Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [15].

Отже, згідно законодавства України, поняття «територіальна громада» є фундаментом, на якому побудовано систему місцевого самоврядування, його первинним елементом.

Теоретико-методологічні основи дослідження територіальної громади в економічній науці висвітлено у працях сучасних науковців. Зокрема, М. Баймуратов, І. Бутко, М. Орзіх, Я. Щепаньський є односторонніми територіального підходу. Такий підхід передбачає, що територіальна громада прив’язана до території, на якій проживає група людей задля спільних інтересів.

На комплексний аспект роблять наголос О. Батанов, В. Кравченко і О. Мороз [1, с. 72], які визначають територіальну громаду як складну «кумулятивну» форму суспільної організації. Так, В. Кравченко наводить визначення територіальної громади як: “сукупність громадян України, котрі спільно проживають у міському чи сільському поселенні, мають колективні інтереси і визначений законом правовий статус” [11, с. 31]; О. Мороз, стверджує, що це – “група людей з певними ознаками, а саме,

спільна територія існування; спільні інтереси у вирішенні питань життєдіяльності; соціальна взаємодія у процесі реалізації цих інтересів; психологічна ідентифікація кожного члена з громадою; спільна комунальна власність; сплачування комунальних податків” [11, с. 37].

Отже, згадані автори, схилиються до думки, що територіальна громада є сформована в територіально визначених межах група людей, яка має на меті обговорювати актуальні для громади питання і вирішувати їх відповідно до своїх потреб.

Поширеним є використання правового підходу до трактування поняття «територіальна громада». Колектив авторів О. Ресслер, Р. Моль, О. Гірке, О. Васильчиков, В. Лешков вважають, що територіальна громада є елементом, насамперед, громадянського суспільства, і держава не втручається у місцеві справи: вони вирішуються самими територіальними громадами; питання ж політичні належать до компетенції державної влади [18, с. 6]. В даному випадку на перше місце ставляться не природні права громади, а господарська діяльність місцевих органів влади.

Г. Аренс, Н. Гербер, Е. Мейєр, А. Токвіль і О. Лабанд говорять про територіальну громаду “як громаду, яка має право на самостійне і незалежне від центральної влади існування за своєю природою, причому держава не утворює, а лише визнає її” [18, с. 7]. Окрім цього, у своїй громадській теорії вони виділили чотири гілки влади: законодавчу, виконавчу, судову і муніципальну. При цьому вони робили акцент не просто на визнанні громади як недоторканного самостійного суб’єкта права, а на громаді як гаранті реалізації ефективної комунальної діяльності.

Зважаючи на методологічні підходи, робимо висновок поняття «територіальна громада» більшою мірою притаманний мешканцям сільських територій аніж великих міст. Це зумовлено тим, що в містах здатність населення об’єднуватися у спільноти.

Розкриття поняття сільської територіальної громади нами буде розглядатися з категорією «сільська територія».

Відомий український економіст С. І. Мельник називає сільською територією історично сформований елемент поселенської мережі, що поєднує організаційну й функціональну сукупність селищ, сіл, хуторів, односімейних та інших жилих утворень, які знаходяться під юрисдикцією сільських (селищних) рад [16].

Його вдало доповнюють П. Славова і О. В. Коваленко, які дають таке визначення цього поняття: «сільська територія є економічно-екологічною категорією, регіонально-територіальним утворенням зі специфічними природно-кліматичними, соціально-економічними умовами де економічно і екологічно збалансовані та енергетично взаємопов'язані різні ресурси (природні, трудові, матеріальні, енергетичні, інформаційні, фінансові тощо) з метою створення сукупного суспільного продукту конкретної території та повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь» [16].

Структурно поняття «сільські території» включає в себе як один зі складників соціальний аспект, який уособлюється сільською територіальною громадою як визначальним рушійним осередком розвитку відповідної території. Відомо, що будь-яка людина реалізує свої інтереси виключно на локальному рівні. Так само і громада, спрямовуючи розвиток сільської території в певний напрямок, тим самим визначає і формує якість свого життя на ній. Отже, поняття «сільська територія» та «територіальна громада села» не лише тісно взаємопов'язані та взаємозалежні, вони визначають одна одну: «потреби кожної сільської території повинні розглядатися, формуватися і задовольнятися, передусім, як інтереси і потреби певної територіальної громади».

Визначення основних пріоритетів розвитку сільських територій потребує, по-перше, з'ясування специфічних особливостей цих територіальних громад як єдиної системи, по-друге, визначення характеру їх між-компонентних зв'язків. Тобто, диференціація сільських територій як багатовимірного об'єкта управління визначає напрямок соціально-економічного розвитку відповідної сільської території. Такий погляд на питання розвитку села підтримують М. Й. Маліка та В. А. Пуліма [16]. З цього випливає: формування відповідного механізму фінансового забезпечення розвитку сільської територіальної громади і, відповідно, сільської території повинен супроводжуватися аналізом наявної ресурсного потенціалу, галузевої спрямованості та поселенської мережі.

Як визначає О. І. Павлов можна виокремити такі різновиди сільських територіальних громад:

- типово сільські (аграрні) території;
- перехідні, «змішані» території (сільські урбанізовані зони та «аграрні міста»);

- території зі спеціальним режимом функціонування (оздоровчо-рекреаційні, гірські та прикордонні).

Серед вищеназваних різновидів найбільш універсальними, зрозумілими зі сторони забезпечення функціональних аспектів розвитку є типово сільські (аграрні) території. Особливістю цього різновиду сільських територіальних громад є наявність великої кількості відповідного природного ресурсу – земель сільськогосподарського призначення. Географічно на території України до типово сільських територій належать центральні, центрально-східні, північно-східні та південні області. На таких територіях аграрна модель господарювання.

Другий серед них – перехідні, або «змішані» території. До цієї категорії належать сільські урбанізовані зони та «аграрні міста». Основною умовою розвитку сільських утворень як перехідних є наявність відповідного географічного розташування – передмістя. «Аграрні міста» відносяться до категорії малих міст, кількість населення яких в основному не перевищує 20 тис. осіб. Їх частка в загальній чисельності малих міст становить майже 70%. Як зазначає О. І. Павлов [12, с. 54], в основу класифікації «аграрних міст» покладено «їх потенціальну функціональну здатність виступати опорними центрами розвитку сіл та пунктами комплексного обслуговування сільського населення».

Для забезпечення розвитку перехідних територій (сільських урбанізованих зон та «аграрних міст» ефективними стануть такі напрямки економічної діяльності: а) залучення підприємницьких структур; б) продаж та надання в оренду земельних ділянок та споруд для ведення комерційної діяльності; с) створення комунальних підприємств.

Третім різновидом сільських територіальних громад є території зі спеціальним режимом функціонування (оздоровчо-рекреаційні, гірські, прикордонні). Особливістю оздоровчо-рекреаційних та гірських є надання туристичних, оздоровчих та історико-культурних послуг. На території України до таких сільських утворень відносяться села, розташовані в Українських Карпатах та у Причорномор'ї.

Розвиток прикордонних територій також потребує свого детального та усестороннього розгляду. Це фактор, який робить розгляд проблем розвитку прикордонних територій особливим в порівнянні з іншими різновидами сільських територій, і виключити який неможливо.

З огляду різновидів сільських територіальних громад, нами під сільською територіальною громадою розуміється певне об'єднання

жителів обмежених територією села чи селища, які виявляють ініціативу спільного вирішення проблем громади з врахуванням особливостей території, інфраструктури, економічного розвитку, стану сільського господарства та культурних традицій.

Аналіз зарубіжних наукових джерел дозволив констатувати, що на основі пройдені еволюції наукових підходів у світі сформувалося декілька моделей розвитку сільських територій та його підтримки.

Перша модель – реалізація різноманітних програм підтримки незалежно одна від одної (США, Мексика, Нова Зеландія). Дуга модель – механізми та інструменти державної підтримки закріплені законодавчими актами (ЄС, Канада, Туреччина), [6].

Європейська політика розвитку сільських територій, що базується на законодавчо закріпленій Спільній аграрній політиці – САП (The Common Agricultural Policy – CAP), допомагає сільським територіям країн ЄС вирішувати економічні, екологічні та соціальні проблеми, що регламентовано в основних засадах САП Європейського Союзу [6].

Основні напрями САП передбачають розвиток сільських громад; демократизацію управління; забезпечення здоров'я нації; формування справедливого суспільства; життєдіяльність в рамках екологічних обмежень; досягнення основних цілей розвитку сільських територій, що встановлюється і аргументується науковими дослідженнями.

Висновок. Стосовно України, то базуючись на наукових доробках як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, нам необхідно активізувати:

- роботи сільських інформаційно-довідкових служб і рекламних бюро для залучення молоді та інших категорій сільського населення до нових видів зайнятості;
- інтенсивний розвиток інших сфер діяльності, а не тільки сільськогосподарської;
- пільгове оподаткування, фінансове заохочення бізнесу, інвестувати кошти у розвиток сільських населених пунктів;
- міжгалузеву кооперацію та інтеграцію.

В результаті всі ці пропозиції повинні бути враховані у обґрунтуванні напрямків і засобів регулювання ринкових змін на селі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батанов О. В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: монографія; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. – К.: [Б. В.], 2001. – 260 с.

2. Борщевський В.В. Методичні підходи до оцінки соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій (наукова доповідь) / [В.В. Борщевський, Х.М. Притула, В.Є. Крупін та ін.]; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2014. – 47 с.
3. Бородіна О. М. Теорія, політика та практика сільського розвитку / О.М. Бородіна, І.В. Прокопа. – Київ: Ін-т економіки та прогнозування, 2010. 376 с.
4. Власенко Є. М. Громада як соціальний та просторовий феномен / [Електронний ресурс]. URL: http://www.canactions.com/article_hromada. (дата звернення: 19.10.2018).
5. Європейський словник філософій [Електронний ресурс]. URL: <https://books.google.com.ua>. (дата звернення: 29.10.2018).
6. Європейський досвід законодавчого регулювання державної підтримки та розвитку сільських населених пунктів // Європейський інформаційно-дослідницький центр: [Електронний ресурс]. – URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28885.pdf> (дата звернення 02.10.2018).
7. Заяць Т. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. Демографія та соціальна економіка. – 3 (31), 2017. – 48-60 с.
8. Конституція України: Закон за станом 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>. (дата звернення: 02.10.2016).
9. Лисенко Л. Ефективність місцевого самоврядування як чинник сталого розвитку сільських територій / Л. Лисенко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2010. – Вип.1 (4). [Електронний ресурс]. – URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2010_1/1011vrst.pdf]
10. Лушагіна Т.В. Теорія громади в політичній концепції І.Франка [Електронний ресурс]. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics.pdf> (дата звернення: 16.10.2017).
11. Мороз О. Ю. Територіальна громада : сутність становлення та сучасні українські реалії // Демократичне врядування : електрон. Наук. Фах. Видання. 2008. Вип. 2. URL: www.nbu.gov.ua. (дата звернення: 2.10.2016).
12. Павлов О. Імідж сільських територій як об'єкт маркетингу // Економіка розвитку. 2014. №4. С. 42–44.
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад». 2015. [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF/>
14. Притула Х. Соціально-економічний розвиток сільських територій: регіональний вимір : монографія; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». – Львів, 2017. – 467 с.
15. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон за станом 21.05. 1997 № 280/97-ВВР України. 1997. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>. (дата звернення: 21.10.2018).

16. Пугачов М. Світовий досвід розвитку сільських територій може бути адаптований до потреб України. ННЦ «Інститут аграрної економіки». URL: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/899-2014-08-11-07-44-26.html> (дата звернення 02.10.2018).
17. Фінансове забезпечення розвитку сільських територіальних громад: монографія / Ірина Сторонянська, Андрій Пелехатий. – Львів: ДУ «ІРД імені М. І. Долішнього НАН України», 2014. – 190 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
18. Цивільний кодекс України. [Електронний ресурс]. URL: http://kodeksy.com.ua/tsivil_nij_kodeks_ukraini/statja169.htm. (дата звернення: 23.10.2018).

REFERENCES:

1. Batanov, O. V. (2001). Terytorialna hromada – osnova mistseвого samovriaduvannia v Ukraini [Territorial community is the basis of local self-government in Ukraine]. *Mistseve samovriadyvannia [Local Government]*, 4, 47-57. (In Ukrainian).
2. Borshchevskiy, V.V. (2014). Metodychni pidkhody do otsinky sotsialno-ekonomichnoho potentsialu rozvytku silskykh terytoriy (naukova dopovid) [Methodological approaches to the assessment of the socio-economic potential of rural development (scientific report)]. *NAN of Ukraine. [Institute of Regional Reserches]*, 47. (In Ukrainian).
3. Borodina O.M., Prokopa E.V. (2010). Teoriya, polityka ta praktyka silskoho rozvytku. [Theory, policy and practice of rural development]. Kyiv, [Institute of Economics], 376. (In Ukrainian).
4. Vlasenko E.M. (2018). Hromada yak sotsialnyy ta prostorovyiy fenomen [The community as a social and spatial phenomenon]. Retrieved from http://www.canactions.com/article_hromada. (date of access: 19.10.2018). (In Ukrainian).
5. Yevropeyskyy slovnyk filosofiy (1934). [European Dictionary of Philosophy]. Retrieved from <https://books.google.com.ua>. (date of access: 29.10.2018). (In Ukrainian).
6. Yevropeyskyy dosvid zakonodavchoho rehulyuvannya derzhavnoyi pidtrymky ta rozvytku silskykh naselenykh punktiv (2017). [European experience of legislative regulation of state support and development of rural settlements]. – *European Information and Research Center*. Retrieved from <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28885.pdf>. (date of access: 2.10.2018). (In Ukrainian).
7. Zaiats' T. (2017). Rozvytok silskykh poselen Ukrayiny v umovakh detsentralizatsiyi: mozhlyvosti ta ryzyky [Development of rural settlements of Ukraine in conditions of decentralization: opportunities and risks]. *Demography and Social Economy*. – 3 (31). – 48-60 pp. (In Ukrainian).
8. Konstytutsiya Ukrainy. (1996). Konstytutsiya Ukrainy. [Constitution of Ukraine]. *Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>. (date of access: 02.10.2018). (In Ukrainian).

9. Lysenko L. (2010). Efektyvnist mistsevoho samovryaduvannya yak chynnyk staloho rozvytku silskykh terytoriy [Efficiency of local self-government as a factor of sustainable development of rural territories]. *Public administration and local government*. – 2010. – V.1 (4). Retrieved from [http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2010_1/10llvrst .pdf.](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2010_1/10llvrst.pdf)]. (date of access: 02.11.2018). (In Ukrainian).
10. Lushahina T. (2017). Teoriya hromady v politychniy kontseptsii I.Franka. [The theory of the community in I. Franko's political conception]. Retrieved from <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics.pdf>. date of access: 16.10.2018). (In Ukrainian).
11. Moroz, O. (2008). Terytorialna hromada: sytnist stanovlennia ta suchasni ukrainski realii. [Territorial community: the essence of formation and modern Ukrainian realities]. *Mistseve samovriadyvannya [Local Government]*, 6, Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua>. (date of access: 3.10.2016). (In Ukrainian).
12. Pavlow O. (2014). Imidzh silskykh terytoriy yak obyekt marketynhu. [The image of rural areas as an object of marketing]. – *Development Economics*. 2014. №4. 42–44 pp. (In Ukrainian).
13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny “Pro zatverdzhennya Metodyky formuvannya spromozhnykh terytorialnykh hromad” (2015).[Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Methodology for the Formation of Capable Territorial Communities”]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF/>. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.(data of access 30.10.2018). (In Ukrainian).
14. Prytula Kh. (2017). Sotsialno-ekonomichnyy rozvytok silskykh terytoriy: rehionalnyy vymir. [Socio-economic development of rural areas: regional dimension]. – *monograph*; Lviv, SE “Institute for Regional Studies” M.I. Dolishniy of the National Academy of Sciences of Ukraine”. – 467 p. (In Ukrainian).
15. Pro mistseve samovryaduvannya v Ukrayini (1997). [About local government in Ukraine]. – Law as of 21.05. 1997 № 280/97-BBP of Ukraine. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.(data of access 30.10.2018). (In Ukrainian).
16. Pugachov M. (2018). Svitovyy dosvid rozvytku silskykh terytoriy mozhe buty adaptovanyy do potreb Ukrayiny. [The world experience of rural development can be adapted to the needs of Ukraine]. – *Institute of Agrarian Economics*. Retrieved from <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/899-2014-08-11-07-44-26.html> (data of access 02.10.2018). (In Ukrainian).
17. Storonianska, I. (2014). Finansove zabezpechennia rozvytku silskykh terytorialnykh hromad. [Financial support for the development of rural communities]. *Seria “Problemy regionalnogo rozvytku”*. Lviv. 190 p. (In Ukrainian).
18. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy (1997). [The Civil Code of Ukraine]. Retrieved from: <http://kodeksy.com.ua>. (date of access: 23.10.2018). (In Ukrainian).